

TTN AS SIMELANE, MUTSHAMAXITULU WA HUVO

UNIVERSITY OF SOUTH AFRICA

(YUNIVHESITI YA AFRIKA-DZONGA)

KU PFURIWA XIMFUMO KA YUNIVHESITI NA NKHUVO WA MASAGWATI

MAIN CAMPUS

(KHAMPHASIKULU)

14 Nyenyenyana 2020

Mufambisi wa Nongonoko, ndza khensa ku va u ndzi pfumelela ku nyika mbulavulo eka nhlengeletano leyikulu swonghasi, ya ku Pfuriwa Ximfumo ka Yunivhesiti. Ku pfuriwa ximfumo ka yunivhesiti mikarhi hinkwayo i nkarhi wa nkoka eka vutomi bya yunivhesiti yin'wana na yin'wana. Mikarhi hinkwayo i xiendleko xa nkoka xo bomba swinene na ku hatima laha swidyondzeki leswi haveleke tinguvu ta tidyondzo swi hlohlotelaka swichudeni na vayeni hi swihlawulekisinene swa dyondzo, loko ku ri karhi ku bombisiwa na ku kombisiwa ka nkoka wa yunivhesiti eka vanhu na ikhonomi tanihi ndhawu ya vurhon'wana bya matimba ya maehleketelo yo enta na njhekajekisano laha ku hambana ka mavonelo ku hlohloteriwaka no wundliwa. Ku engetela eka leswi, hi le ka nkhuvo lowu laha vanhu hinkwavo va yunivhesiti va hlengeletanaka kona, laha vurhangeri bya yunivhesiti byi avelanaka kona vuxokoxoko hi mayelana na matirhelo ya instituxini na ku andlala nongonoko wa lembe. Nongonoko lowu wu katsa

ku vekiwa ka mipakaniso na ku kumiwa ka swikombiso swa matirhelo ya instituxini. Hi le ka xiendleko lexi laha vanhu va yunivhesiti va tivisiwaka hi mitlhonthlo leyi yunivhesiti yi nga ha hlanganaka na yona elembeni. Ku yisa emahlweni, hi le ka nkhuvo wo fana na lowu laha vatirhi lavaya va tirheke hi ku gingirika swinene ku tlula tinhlamuselo ta mitirho ya vona va amukeriwaka na ku nyikiwa swikhenso eka xiave xa vona xa xiyimo xa le henhla eka ku nyika Unisa na vakhomaxiavenkulu va yona vukorhokeri bya risima. Mufambisi wa Nongonoko, ndzi ta kongomisa mbulavulo wa mina wa namuntlha eka swilo swa tsevu.

Nan'waka, tanihilaha VC se yi kombiseke hakona, ku ta va lembe ra migingiriko, hikuva Komiti ya Risima ra Dyondzo ya le Henhla ku nga Higher Education Quality Committee (HEQC) yi nga ta endla oditi ya yunivhesiti ku vona loko tisisiteme, tipholisi na mafambiselo ya hina swi fambisana na maqhinga ya antswiso wa risima tanihilaha ya vekiweke hakona hi huvo leya ya nkoka xinawu.

Mufambisi wa Nongonoko, lowu i ntirho wa nkoka na ku va wo nyanyula, naswona ndza tsaka leswaku yunivhesiti yi vona swi fanela ku rhamba Huvo leyi Tiyimelaka ya ku Dyondza ku nga Commonwealth of Learning (COL) ku endla xikambelo xo ringeta matirhelo eka ku lulamisela oditi ya HEQC leyi taka. Tanihi Huvo, hi langutela ku kuma na ku tirhana na mikucetelo leyi nga tumbulukaka eka xiviko xa oditi ya COL xo hetelela. Vatirhikulobye,

risima, na mapfumba ya ku xi antswisa a ku na ku tipfinyinga no kokelana hi wona hikuva ya le xivindzini xa lava hi nga vona na leswi hi nga swona.

Mhaka ya vumbirhi leyi ndzi lavaka ku yi kombisa tanihi leyi nga ya nkoka, Mufambisi wa Nongonoko, hi leswaku nan'waka, hi le ku hetiseni ka nkarhi wa ntlhanu wa malembe lamo sungula ya ku tirhisa qhinga ra 2030 ra Unisa. Tanihileswi VC se yi kombiseke hakona, hi ta va hi pfuxeta no vuyeta qhinga ra nkarhi wa sweswi ku ri fambelanisa na mitlhontho leyi yunivhesiti yi hlanganaka na yona xikan'we na ku tiyisisa leswaku hi kongomisa eka ku va instituxini ya ODeL ya Afrika hi xiviri. Goza ra ku simeka modlolo wa ODeL i ra nkoka swinene, hikwalaho ka xidingo xa ku katsa leswi ku vulavuriwaka hi swona swinene ku nga Ncinco wa Indastiri wa Vumune ku nga Fourth Industrial Revolution.

Xivutiso lexi hi dingaka ku xi vutisa hi leswaku, xana munhu u ri tumbuluxa njhani pfumba ra ntlhanu wa malembe eka mbangu lowu wo tala nkthinkhi na ku va wo tshama wu ri eku cinceni wo fana na sekthara ya dyondzo ya le henhla? Nhlamulo ya mina hi leswaku pfumba ra hina a ri yimangi endhawini yin'we, kambe ro va dokhumente leyi hanyaka leyi yi faneleke ku pfuxetiwa hi minkarhi loko swiyimo na swipimelo leswi nga kona cinca no koxa ku cinca, kumbe loko swiphemu swin'wana swi va swa khale swi nga ha tirhi. Eka ku pfuxeta qhinga ra 2030 ra Unisa, i swa nkoka ku tekela

enhlokweni mavonelo ya Geschwind (2019: 383)¹ loko a vula leswaku eka ku xopaxopa ririminkucetelo ra ncinco na hundzuko, leri ri letelaka nhluvukiso wa qhinga rihi kumbe rihi, ntwisiso wo dzika wa nongoti wa vulangzelelanawu i wa nkoka hambu loko ku ri na nongoti wa nxopaxopo wo angarhela. U kanerisisa leswaku vulandzelelanawu “generalized perception or assumption that the actions of an entity are desirable, proper, or appropriate within some socially constructed system of *norms, values, beliefs, and definitions*” (i vonelo kumbe miehleketo yo enta leyi tekiwaka yi angarhela leswaku swiendlo swa nhlango swa tsakeriwa, swa fanela, kumbe swi fanerile endzeni ka sisteme leyi vumbiweke ya vaaki ya *mitolovelo, mikhuvanene, swikhorwiwa, na tinhlamuselo*). Eka mina, mitolovelo leyi vuriwaka, i maendlelo lama yunivhesiti yi ma tirhisaka eka ku endla qhinga. Hikuva hi leswi ku nga xiswona, a hi qhinga ro sungula leyi yunivhesiti yi ri endlaku, i swa nkoka ku twisisa leswi swi tirheke eka nkarhi lowu nga hundza na leswi swi nga tirhangiki. Emaninginingini ya mitolovelo leyi tirhisiweke eka nkarhi lowu nga hundza, hi leswaku fambiselo rihi kumbe rihi ra ku endliwa ka qhinga ri fanele ku fambisana na minkanerisano ku endlela leswaku ri va ehansi ka vun’wini bya vunyngi bya vakhomaxiave. Tanihi Huvo, hi endlile, hambiloko swi nga hetisekangi, vulemukisi lebyi kulaka bya leswaku ntlhanu wa malembe lamo sungula ya qhinga ra nkarhi wa sweswi a ri nga amukeriwangi hi ku ringanela na leswaku ri tekiwa ri ri na vun’wini bya vunyngi bya vakhomaxiave. Swi le

¹ Geschwind, L. Legitimizing Change in Higher Education: Exploring the Rationales Behind Major Organizational Restructuring, *Higher Education Policy*, 32: 381–395

rivaleni leswaku leswi i xiyimo lexi xi nga amukelekiki naswona ku ya emahlweni, hi dinga ku tiyisisa leswaku mafambiselo ya va yo kanerisana ku endlela leswaku qhinga ri amukeriwa hi vunyingi hi ku angarhela.

Hi mayelana na *mikhuvanene*, ndzi na mavonelo ya leswaku mikhuvanene leyi hi hi nga ta helela hi ku yi amukela yi fanele ku va leyi faneleke na ku fambelanisiwa na xikongomelokulu na xivono xa instituxini. Ku yisa emahlweni, mikhuvanene leyi yi boheka ku nwelelana hi ku enta na mitirho ya yunivhesiti hinkwayo, hi leswaku, hi boheka “ku hanya hi ku landza yona”. Ndzi ringanyeta leswaku hi tirhisa thulusi ro karhi ku kambela loko hi hanya hi ku landza mikhuvanene leyi. Xikambelwana lexi xi fanele ku na vuyelo eka hina ku endla Unisa yi va yunivhesiti ya Afrika hi xiviri na ku va leyi nga ri ku na vukoloni, leyi yi nga kaya eka hinkwerhu swi nga hlawuli leswo u wa ntlhohe wihi kumbe wihi, rimbewu rihi kumbe rihi kumbe klasi yo karhi.

Hi mayelana na *mapfumelo*, ndzi ringanyeta leswaku hi famba hi rivilo ku endlela leswaku hakunene hi va instituxini ya ODeL yo angarhela leyi tirhisaka theknoloji ku nyika vukorhokeri bya risima eka swichudeni swa hina na vakhomaxiave van’wana. Xivangelo xa leswi hi lexi, ripfumelo ra hina ra leswaku ndlela yi ri yoxe leyi hi nga kotaka ku phikizana na ku fikelela xilerisoximfumo xa hina eka vaaki, i ku va instituxini ya ODeL leyi hluvukeke hi vutalo leyi fikeleriwaka hi vanhu hinkwavo swi nga ri na mhaka vundhawu bya vona. Xohetelela, i ku kholwa ka mina ko tiya hi

leswaku ku fikelela xikongomelokulu lexo xiximeka swonghasi, i swa nkoka leswaku hi fikelela ntwanano wo angarhela wa instituxini wo “ringanela” hi mayelana na *tinhlamuselo* ta nkoka swonghasi to karhi leti ti yaka emahlweni ti sola xivono xa hina xa ku va *Yunivhesiti ya Afrika leyi vumbaka vumundzuku eka ku tirhela vanhu hinkwavo*. Tin’wana ta tinhlamuselo leti hi bohekaka ku ti tlhantlha eka xikongomelo lexi, ti katsa to matheme yo tanihi Vuendla hi xiAfrika (Africanisation), endlelo ro kala vukoloni, ODel, vuenti, na man’wana yo tala. Handlekaloko ku ri na nhlamuselo leyi nga erivaleni hi mayelana na yin’wana ya minongoti leyi ndzi yi kombiseke, swivandlanene swi tsongaharile leswaku qhinga ri ta va leri amukelekeke emahlweni ya vakhomaxiave hinkwavo.

Mhaka ya nkoka swonghasi ya vunharhu hi 2020, kusuka eka mavonelo ya Huvo hi leswo yunivhesiti yi endla matshalatshala ya nhlanganelo ku antswisa ntokoto wa swichudeni, ku katsa na ku endla swimakiwankulu swa hina swi fikeleleka, swi va leswi hlayisekeke, leswi swi sirhelekeke, na ku va leswi faneleke. Emalembeni mangarimangani lama hundzeke, hi kumile swivilelo swo tala kusuka eka swichudeni hi mayelana na swiphiso leswi swi hlanganaka na swona eUnisa. Huvo ya karhateka hi leswaku yunivhesiti yi tikomba yi kayakaya ku simeka magoza lama faneleke ku antswisa ntokoto wa swichudeni. Ndzi kombela vufambisi bya yunivhesiti ku hlahlwa tisisteme hinkwato, tipholisi, na swivumbeko, ku katsa na swimakiwakulu leswi swi tirhanaka na antswiso wa ntokoto wa swichudeni.

Eka mhaka leyi, mavonelo ya Dougherty, K.J. & Natow, R.S. (2019: 15)² ya nga susumeta na ku khutaza nhlahluvo loko ya kana leswaku tanihi yunivhesiti, hi fanele ku vutisa swivutiso hi mayelana na ku pfuna ka nhlamuselo ka thiyori ya *neoliberalism* leyi hi yi amukeleke na ku yi tirhisa hi mayelana na ntokoto wa swichudeni.

Va tiyisisa leswaku hambileswi tin'wana ta tisisteme ta *neoliberalism*, tipholisi na swivumbeko leswi amukeriwaka swi vonakalaka swi “produce improvements in instructional and student-support practices, research administration, and faculty research productivity, there is little evidence that, on the whole, this produces better student retention and graduation rates” (humesa miantswiso eka maendlelo yo dyondzisa na ku seketela swichudeni, mafambiselo ya ndzavisiso, na matshovelelo ya ndzavisiso wa fakhalathi, ku na vumbhoni byitsongo bya leswaku, hi ku angarhela, leswi swi humesa mipimo ya khoma swichudeni ku antswa na mipimo ya vuthwasa), swi tlhela swi humesa “mihlohotelo leyi nga languteriwangiki” yo tala leyi thiyori ya *neoliberalism* yi yi honisaka swinene. Thiyori leyi yi kombisa kahle eka tihakelo ta vutshemanelelanawu na ku chika ka risima ra vuyelo kambe yi tsandzeka ku langutela mihlohotelo leyi nga languteriwangiki yin'wana yo tano yo tanihi ku amukerwa loko hungutekeke ka swichudeni leswi nga na swipfuneto leswitsongo, leswi tsongaharisaka swikongomelokulu swa instituxini, swi tlakusa

² Dougherty, K.J. & Natow, R.S. 2019. Performance-based funding for higher education: How well does neoliberal theory capture neoliberal practice? *Higher Education*.

nkalandzingano exikarhi ka tiinstitutuxini ta dyondzo ya le henhla, swi kurisa mikhetekanyo ya vatirhi va swa tidyondzo, na nhlohlotelo lowu onhakeke wa vatirhi va dyondzo ya le henhla.

Mufambisi wa Nongonoko, ndza pfumela leswaku ku na xidingo xa nhlahluvo wo tshembeka na ku va lowu ehleketelelaka wa nhlohlotelo wa mivuyelo ya tihakelo ya miphalalo leyi simekiweke, na ku tiyisisa leswaku yi fambelana na xikongomelokulu xa hina, xivono na mikhuvanene, ku katsa na qhinga ku yisa emahlweni. Eka mhaka leyi, xiave xa swifundza tanihi ndhawu yo sungula ya ku hlangana na swichudeni swa yunivhesiti i xa nkoka swinene. Ndzi na ntshembo wa leswaku Modlolo wa Swifundza lowu wa ha ku pasisiwaka ku nga ri khale, xikan'we na mitlhontlho ya wona ya swimakiwakulu leswi fambelanaka, wu ta simekiwa ku antswisa vuswikoti bya yunivhesiti ku antswisa ntokoto wa swichudeni.

Mhaka ya vumune leyi ndzi lavaka ku yi hlamusela switsongo i nkongomiso eka ku antswisa ku humelela na nthwaso wa swichudeni, ku katsa na vutholeki bya swichudeni. Leswi i swa nkoka tanihileswi swi fambelanaka na xikongomeloximfumo xa hina eka vanhu. Ha swi tiva hinkwerhu leswaku Unisa a yi le ku tirheni tanihilaha yi languteriwaka hakona hi mayelana na timhaka leti. Ndzi ringanyeta leswaku yunivhesiti yi amukela *endlelo ro teka xiave ka vanhu eka ku humelela ka swichudeni*. Eka mhaka leyi, Chang,

London na Foster (2019: 481)³ va tiyisisa, “participatory approaches to student success framing and programming might advance more relevant and responsive conceptions of student success and facilitate organizational processes for achieving these more expansive aims” (maendlelo yo teka xiave eka ku vumbiwa ka marimba na minongonoko ya ku humelela ka swichudeni ya nga ha antswisa ku vumbiwa ka minongoti leyi faneleke na ku va leyi angulaka ka ku humelela ka swichudeni na ku humelerisa maendlelo ya nhlango eka ku fikelela swikongomelo swo angarhela swinene). Va kanerisisa leswaku “prevailing conceptions of student success reflect a variety of interests that may not actually reflect the expressed needs, hopes, or aspirations of students attending institutions of higher education and/or the faculty and staff who aim to serve them” (Chang, London & Foster, 2019: 482). (ku vumbiwa ka minongoti loku nga kona ka ku humelela ka swichudeni ku kombisa ku hambanahambana ka mitsakelo leyi yi nga ha vaka yi nga kombisi hi xiviri swidingo, swilanguteriwa, kumbe minavelo leyi paluxiweke ya swichudeni leswi ngenaka eka mihlangano ya dyondzo ya le henhla na/kumbe fakhalithi na vatirhi lava va nga na xikongomelo xa ku yi tirhela) Swidyondzeki leswi swi kumile mixaka yi nharhu ya miphalalo leyi yi kongomisiweke eka ku fikelela “expansive notions of student success”. (mianakanyo yo nava swinene ya ku humelela ka swichudeni”. Leswi i ku fambelanisa *swivumbeko swa tindzawulo na swa tiklasi to dyondzela hi ku tirhisa maendlelo lama ya angulaka ya ntolovel*

³ Chang, E., London, R.A. & Foster, S.S. 2019. Reimagining Student Success: Equity-Oriented Responses to Traditional Notions of Success. *Innovative Higher Education*, 44:481–496

swinene eka vudyondzisi; ku vumba maendlelo lama angarhelaka vunyingi, mafambiselo lama kongomisiweke eka swichudeni, lama nga na vutekaxiave swinene eka ku endliwa ka minongonoko; na ku kongomisa miehleketo eka moya wa ku titwa va ri xiyenge xa khamphasi (Chang, London & Foster, 2019: 489).

Mavonelo lama paluxiweke laha henhla ya seketeriwa hi nkongomiso wa hina eka Vuendla hi xiafrika na fambiselo ro kala vukoloni swa yunivhesiti, ku katsa na tisisteme ta yona, tipholisi, maendlelo xikan'we na mitirho ya yona. Tanihi xiphemu xa fambiselo leri, hi ta dinga ku tirhana na nhlohlotelolo lowu nga languteriwangiku wa tipholisi ta neoliberalism leti tirhisiwaka eyunivhesiti ya hina.

Mufambisi wa Nongonoko, ndzi boxa timhaka leti hikuva loko hi hluleka ku tirhana na nkalandzingano eka nhlango wa hina, a hi nge humeleli eka ku fikelela xilerisoximfumo xa hina eka vaaki, ku nga ku nyika ndzingano wa mfikelelo, xivandlanene, na mivuyelo eka vatirhi, swichudeni, na vakhomaxiave van'wana, ku katsa na mfikelelo wa vutivi byo hambana-hambana.

Mhaka ya vuntlhanu leyi ndzi lavaka ku yi kombisa tanihi leyi nga ya nkoka swinene eka xiendleko lexi yi mayelana na ku tirhana na xiyimo xa timali ta instituxini, ku katsa na vuyisekamahlweni bya wona bya swa timali. Leswi i nxungeto wo tivikana eka vuyisekamahlweni bya yunivhesiti kambe wu

tlhela wu va lowu ku phikizaniwaka hi wona hikwalaho ka swiyimo leswi kanetanaka leswi amukeriweke hi vakhomaxiave vo hambana-hambana endzeni ka yunivhesiti, leswi vulaka leswaku a ku na ntwisiso wo fana wa xiyimo xa timali xa yunivhesiti. Miphikizano lowu wu boxiwile swinene hi nkarhi wa mikanerisano ya miholo ya nkarhi wa sweswi leyi yi yeke ehansi hindlela yo khomisa tingana kufika eka levhele leyi yeke eka yona emavhikini mambirhi lama nga hundza. Ndzi kombela vufambisi bya yunivhesiti ku va na nkanerisano wo tshembeka na vatirhi na vurhangeri bya swichudeni ku avelana vuxokoxoko hi mayelana na mhaka leyi. Nakambe ndzi kombela vatirhi va le ndzeni lavaya va tekaka xiave eka Huvo ku tlanga xiave eka ku dyondzisa vanhu va yunivhesiti hi ku angarhela hilaha swiboho swi tekiwaka hakona eka tinhlengeletano ta Huvo leswi fambelanaka na timali ta yunivhesiti na hilaha vuyisekamahlweni bya yona bya timali byi nga tiyisisiwaka hakona. Tanihi Huvo, hi tivisiwile hi tihakelo leti tlakukaka ta swipfuneto mayelana na vatirhi naswona hi komberile makungu ya vufambisi bya yunivhesiti ku tirhana na leswi, kambe swi le rivaleni hindlela leyi vonakaku leswaku miphalalo leyi humesi mihandzu leyi lavekaka. Hi dinga vutiboheleri bya instituxini eka hinkwavo ku kuma vuyisekamahlweni bya instituxini leyi ya nkoka swinene. Ku hava ndlela yin'wana. Eka mhaka leyi, xiyimo xa UKZN xikan'wekan'we endzhaku ka nkatso wa kwalomuya ka va 2005 xi nga ha nyika tidyondzo ta nkoka eka hina hinkwerhu.

Mhaka ya vutsevu leyi ndzi lavaka ku tirhana na yona yi fambelana na vitonene ra yunivhesiti. Mufambisi wa Nongonoko, elembeni leri nga hundza, yunivhesiti yi vile emahungwini hikwalaho ka swivangelo swo swo ka swi nga ri leswinene. A swi tsanisa ku xiya leswaku vunyingi bya switori leswi swi vonakaleke eka maphephahungu a swi nyikiwa hi vatirhi va le ndzeni, lava va titwaka va nga khomiwangi kahle hi yunivhesiti hindlela yo karhi kumbe yin'wana. Ndzi kombela vatirhi hinkwavo ku boxa swivilelo swa vona eka yunivhesiti hi ku tirhisa mafambiselo ya le ndzeni na leswaku va fanele ku tiyisisa leswaku tindlela ta le ndzeni hinkwato ti tirhisiwile ku fika emakumu hinkwato va nga si tsutsumela eka phephahungu ro karhi kumbe ku rhumela nhlundzuko wa vona eka swihangalasangamahungu swa vaaki ku nga *social media*. Xiave xa vakhomaxiave van'wana, vo tanihi swichudeni, khale ka swichudeni, na nhlanganano wa ximfumo eka ku pfutisa vuxokoxoko bya xihundla eka swihangalasangamahungu xikan'we na ku rhumela eka tipulatifomo ta swihangalasangamahungu swa vaaki na xona xi fanele ku soriwa. Ku na fambiselo ra le ndzeni leri ri faneleke ku landzeleriwa loko munhu a twa timfanelo ta yena ti onhiwile. Hi kombela mi landzelela fambiselo leri hi nga si nyumisa yunivhesiti naswona hikwalaho ka sweswo hi onha vitonene ra yona. Ndzi boxile havomu mhaka ya ku pfutisa vuxokoxoko bya xihundla eka swihangalasangamahungu hi mukhuva lowu ndzi endleke hawona hikuva leswi swi ya swi nyanya. Hi dinga ku swi herisa leswi. Loko swi vula ku kambisisiwa ka pholisi na mafambiselo ya hina yo tshinya, ndzi nga ringanyeta leswaku hi endla tano, ku sirhelela vitonene ra yunivhesiti.

Tanihi Huvo, ha karhateka hi mayelana na ku onhaka loku yaka emahlweni ka vitonene ra yunivhesiti. Huvo yi karhateka ngopfu hi mayelana na mipfuto ya xikambelo leswi swi sorisaka vunene bya projeke ya tidyondzo ya yunivhesiti ku katsa na tikhwalifikhexini ta yona. Leswi swi tlhelaka swi vilerisa, i ntiyiso wa leswaku hi tikomba hi nga koti ku swi herisela makumu. Hambileswi ku nghenisiweke xiyenge xa maphorisa, xiphigo lexi xi ya emahlweni. Xana leswi swi vula leswaku i xiphigo xa le ndzeni lexi xi fambelanaka na hilaha swi swikambelo swi kunguhatiwaka na ku lawuriwa hakona eyunivhesiti, ku katsa na ku thoriwa ka vatsarisaxikambelo? Loko swi te tano, xana hi tekerile enhlokweni ku tirhisiwa ka vatirhi va hina vini, ku katsa na swidyondzeki tanihi vatsarisaxikambelo? Mhaka leyi vuriweke ekuheteleleni yi ta fambelana, ntsena loko, xiphigo lexi xi tumbuluka kusuka eka endlelo ra vutsarisaxikambelo. Ndzi kombela vufambisi bya yunivhesiti ku hlulukisa tindlela ta vutumbuluxi ta ku tirhana na mhaka leyi hindlela leyi heleleke. Hi nga ka hi nga vi na ku va na mpfuto wa xikambelo wun'wana hi 2020.

Mufambisi wa Nongonoko, a swi vuli leswaku a ku na nchumu lowu endliweke eka nkarhi lowu nga hundza ku tirhana na xiphigo xa vitonene ra instituxini. Hi langutela ku kuma xiviko hi nhlohotelo wa miphalalo leyi yi endliweke eka ku tirhana na vitonene ra yunivhesiti. Ndzi na mavonelo ya leswaku ku tirhana na ku onhaka ka brende na vitonene, hi dinga ku tirhana na mbangu wa nhlango lowu nga na chefu na mitolovelole leyi endliweke

yi amukeleka eyunivhesiti. Hi tsundzuxiwile hi mitolovelo leya chefu na hilaha mitolovelo leyi yi endliweke leyi amukelekaka hakona hi vulavisisi lebyi endliweke hi 2018 hi Khomixini ya Timfanelo ta Vumunhu ya Afrika-Dzonga ku nga South African Human Rights Commission (SAHRC) endzhaku ka xikombelo kusuka eyunivhesiti. Khomixini yi endle swixiyiwa leswi landzelaka exikarhi ka swin'wana:

- Ku na mitlhontlho ya xisisitematiki na ya instituxini eUnisa leyi swi nga kotekiku ku ololoxiwa hi muxaka wun'we wa miphalalo.
- Unisa yi ya emahlweni yi hlangana na tilevhele ta le henhla ta ku tshwukiselana mahlo ka vanhu va tintlhohe, nchavisivo wa vanhu, ku languta ku ya hi rimbewu, xihlawuhlawu lexi simekiweke ehenhla ka swivangelo leswi yirisiweke swa tintlhohe to hambana na rimbewu, hambileswi ku nga na tipholisi to tshimbisa leswi.
- Ku tsandzeka ku tirhisa tipholisi (mpfumaleko wa switandzhaku eka ku tluriwa ka tona) na mpfumaleko wa vutiboheleri bya ku hundzuka.
- Swi tikomba ku ri ntiyiso eka swihehlo swa leswaku ku na ntolovelo wa xihlawuhlawu xo ya hi ntlhohe, xo ya hi rimbewu, nxaniso na nchavisivo wa van'wana endzeni ka Unisa.
- Mitlawa ya mafumelo endzeni ka Unisa a yi tirhisani hi xitalo na mfanelo eka ku pfuna hi nongonoko wa ku hundzuka.

Leswi i swixiyiwa swo karhata. Tanihi Huvo, ha swi lemuka leswaku yunivhesiti yi endlile minongonoko ku tirhana na leswi. Hi langutela ku vika hi mayelana na leswaku i mpimo wo tanihi kwihi wa vufambisi bya yunivhesiti lebyi tirhaneke na tin'wana ta timhaka leti hikuva tanihilaha ndzi vuleke hakona, brende na vitonene swi komba mbangu lowu nga amukelekangiku na mivangu na mitolovelo yo biha eka instituxini.

Eka mahetelelo, ha swi tiva hinkwerhu leswaku leswi i ku Pfuliwa Ximfumo ko hetelela ka Lembexidyondzo hi Nhloko ya Yunivhesiti na Xandla xa Chanselara, Prof Mandla Makhanya, loyi a ri emaninginingini eka khume (10) ra malembe lama nga hundza. Tanihi Huvo, ha khensa leswi a swi endleke emalembeni lama hinkwawo naswona hi langutela ku kuma Nhloko ya Yunivhesiti leyintshwa na Xandla xa Chanselara loyi a nga ta yisa yunivhesiti leyi emahlweni. Tanihilaha VC yi kombiseke hakona eka mahungu ya yona yo amukela vatirhi emasungulweni ya lembe, Huvo yi le ku rhangeleni ka endlelo ro tsarisa, ku hlawula na ku thola VC leyintshwa. Vanhu hinkwavo va yunivhesiti va ta tivisiwa hi nkarhi lowu faneleke fambiselo leri nga le ku landzeleriweni. Hikokwalaho, ku hava xidingo xo hela ntamu. Ndzi teka xivandlanene lexi ku kombela eka n'wina hinkwenu lava mi nga kona, ku ya emahlweni na xilerisoximfumo xa hina ku nyika vukorhokeri bya risima eka vakhomaxiavenkulu va hina, loko hi ri karhi hi pfumelela fambiselo ra ku thola Xandla xa Chanselara leyintshwa ku tharhamuka.

Xohetelela, eka nkhuvo lowu, hi ta va hi nyika masagwati, ku katsa na Sagwati ra Mutshamaxitulu wa Huvo, eka vatirhi na swichudeni lava va nga va vayimeri va yunivhesiti hi ku chivirika ngopfu ku tlula eka mitirho leyi va thoriweleke yona na ku hoxa xandla ku endla Unisa yi va yunivhesiti leyi hanyaka mikhuvanene ya yona. Hi le ku va xiximeni hikuva hi lava ku khutaza van'wana ku landzelela emikondzweni ya vona. Ku amukeriwa hi ku kuma sagwati i muxaka wa le henhlahenhla swinene wa ku tlhomiwa risiva hi valanguteri va wena, tintangha, ku katsa na matirhelo ya munhu eka nthwaso wo karhi. Ndzi rhandza ku hoyozela hinkwavo lavaya va kumaka masagwati namuntlha na ku va kombela ku ya emahlweni va tirha hi tilevhele ta le henhla tanihi ndlela ya ku khutaza van'wana eka swiyenge swa vona swa mintirho ku endla tano. Ko va ntsena loko hinkwerhu ka hina hi tirha hi levhele ya le henhlahenhla hi kona hi nga ta kota ku tirhana na swiphiqo swa vukorhokeri swa Unisa. Ndza swi tiva leswaku nhlohlotelo wa vukorhokeri bya risima wu nga twiwa ntsena loko wu phakeriwa hi xipano naswona ku nga ri vanhu hi un'weun'we. Eka mhaka leyi, i swa nkoka ku twisisa leswaku tilevhele ta eneriseko ta khastama ti fambelana swinene kumbe switsongo na swilanguteriwa leswi munhu a swi kholwaka handle ka vumbhoni bya leswi risima ra vukorhokeri ri faneleke ku va swona. Tanihi xikombiso

- Loko vukorhokeri lebyi phakeriwaka byi hluleka ku fikelela swilanguteriwa, kutani khastama yi vona mphakelo wa vukorhokeri wu ri wa mpimo wa le hansi.

- Loko mphakelo wa vukorhokeri wu fambelana na swilanguteriwa, kutani khastama ya eneriseka.
- Loko mphakelo wa vukorhokeri wu hundza swilanguteriwa, kutani khastama yi suka yi ri na mianakanyo ya leswaku mphakelo wa vukorhokeri i wa xiyimo xa le henhla⁴

Hi amukela vatirhikulobye lava namuntlha hikuva va wu tiva ntiyiso lowo olova hi mayelana na vukorhokeri. Eka vatirhi lava hinkwavo na swichudeni, ndzi ri nkulungwana hi dzonga naswona tiphineni hi masagwati ya n'wina.

Ndza mi khensa.

⁴ Joseph, M., Yakho, M. and Stone, G. 2005. An institution's quest for service quality: Customers' perspective. *Quality Assurance in Education*, 13 (1): 66 - 82.